

Madarász Aladár,

az MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézetének tudományos főmunkatársa

„A JÓ ÉS A ROSSZ KORMÁNYZÁS”

Művészettörténészek és a politikai gondolkodás történetének kutatói számos szempontból elemezték *Ambrogio Lorenzetti* freskóit, amelyek a sienai városházán a várost hajdanán kormányzó Kilencek termének falait díszítik. Sajátos módon az elemzések elsősorban az erényes és jó kormányzás ábrázolásában megfogalmazott koncepciókat igyekeztek rekonstruálni, jóval kevesebb figyelem jutott az ellenoldálnak. Pedig a Jó és Rossz kormányzás (eredetileg a Béke és a Háború) allegóriáit és hatásait megjelenítő festmények egyike a zsarnokságot állítja elénk: a fekete köpenyben trónoló, szájában agyarakkal, fején ördögszarvakkal ékeskedő központi figura egyik kezében jogar helyett tört, a másikban serleget tart, amely alighanem mérgezett itallal van megtöltve. Lábát a fényűzést jelképező kecskebakon nyugtatja, az Igazságot szimbolizáló nőalak megkötözött fogolyként hever trónja előtt. Fölötte három szárnyas figura lebeg: a Kapzsiság, a Kevélység és a Hiúság – őket nevezte meg egy XIII. századi, városuk kormányzására készülő polgárok számára íródott szöveg az emberi élet fő ellenségeinek. A zsarnokság két oldalára az igazságtalan és elnyomó kormányzat további jellemző vonásait, az erőszakot és a csalást jelképező figurákat festett *Lorenzetti*, közöttük a Düh, a Viszálykodás (számomra az önnön testét fűrészelni készülő nőalak volt a legdöbbenetesebb), az Árulás és a Háború alakjait. A rossz kormányzás következményeinek ábrázolása – a sors különös tréfájaként – a többi freskónál is jobban megszenvedte az idő múlását s a városi lázadások dühét, de így is kivehetők a romlás és pusztítás jelenetei városon és vidéken.

Mit keres az állam gazdasági szerepének változását firtató kérdésre adott válaszban egy híres freskó leírásának gyarló és dilettáns kísérlete? Netán hangulati bevezető kíván lenni ahhoz, hogy a továbbiakban kifejtsük – valamelyik mostanában felkapott metaforikus ábrázolásra (polip, maffiacsalád és állam stb.) rímelve –, milyen jól ismert következményekhez tud és szokott vezetni a központosító, a fékek és ellensúlyok rendszerét lebontó állam túlhatalma? Ez szépen beleillik abba a gondolkodásmódba, amely a közgazdasági gondolkodás történetét valamiféle örök harc és visszatérés egyik példájaként jeleníti meg, mondván: merkantilisták és klasszikusok, keynesiánusok és monetaristák, újklasszikusok és a neoliberalizmus végét hirdető antiglobalisták váltakozva lépnek a színpad előterébe, de valójában csak a jelmezek újak, az eszmék – még ha empirikusan és technikailag sokkal kifinomultabbak is – lényegében változatlanok. *Milton Friedman* mondta 1975-ben az AEA éves konferenciáján,

amely az ő monetarista alapvetésének 25. évfordulóját méltatta, hogy ez valójában nem új felfedezés volt, hanem csupán annak *újr*afelfedezése, amit *David Hume* és kortársai már több mint 200 évvel korábban megírtak (*Friedman*, 1975). Ha így tekintjük azt, ami most történik, csupán az inga visszalendülését kell nyugtáznunk, mint azt már 2010-ben jeleztük (*Madarász*, 2010). Az újklasszikus makroökonómia és a modern, matematikai formulákban kifejtett pénzügyi elmélet évtizedei, a nemzetállamok visszaszorulását regisztráló és elősegítő korszak után a 2008-as válságot követő eddigi lassú és vontatott kilábalás szinte szükségszerűen magával hozza az állami beavatkozás és szabályozás teóriáinak felfrissítését, a *Minsky*-mozzanat után *J. M. Keynes* és *Polányi Károly* reneszánszát. De az eszmék hosszú ciklusa természetesen itt sem fog nyugvópontra jutni, a válság visszatérését megakadályozni hivatott intézmények és szabályozások valamikor újabb válságot fognak előidézni, s ezt – miként a múlt század 70-es éveiben – ismét szabályozási kudarként fogják az akkori közgazdászok és politikusok interpretálni (*Boyer*, 2013).

Mintha a *Lorenzetti*-freskókon ábrázolt két világ valamiféle örök visszatérés gondolatát közvetítené, azt sugallva, hogy a jó és a rossz kormányzás áldásai és nyomorúsága szükségképpen váltogatják egymást, nem pedig azt, hogy a kormányzók erénye, bölcsessége és igazságossága vagy éppenséggel ezek hiánya vezet a jó áldásaihoz vagy a zsarnokság szenvedéseikhez. Az állam visszatérését hirdető gondolatmenetek a sok nyilvánvaló különbség ellenére azonban egy ponton gyakran rokonságot mutatnak az észak-itáliai városállam politikai eszmevilágának allegorikus ábrázolásával. Miként *Lorenzetti* freskóján az erény és a bűn egymást kizáró világokként szembesült, úgy itt is a piaci és az állami koordináció (vagy amint a néhány hete áthajszolt tankönyvtörvény csikorgó indoklása szól: „a piaci elvekre épülő ellátást” az „állam teljes körű felelősségére épülő állami közfeladatként megszervezésre kerülő fejlesztés és ellátás” váltja le) a rossz és a jó egymást kizáró ellentéteiként jelennek meg. Egy amerikai közgazdász a piactól való félelem (emporiofóbia) terminusát alkalmazza arra a szerinte naiv elképzelésre, amely szembeállítja a két metaforát, a verseny és az együttműködés koncepcióját: a piac ebben az életre-halálra szóló verseny amorális világával, a győztesek és vesztesek zérus összegű játékával azonos, míg a kooperáció olyan win-win szituáció, amelyet – legalábbis mifelénk – csakis a központosítás, az állam aktív szervezőtevékenysége képes létrehozni (*Rubin*, 2013).

E kétosztatú séma egyik markáns kifejtését *Werner Sombart*nál, a német történeti iskola utolsó nemzedékének közgazdász-szociológus vezéralakjánál találjuk meg. A merkantilista és az ún. „klasszikus” közgazdaságtan viszonyát szerinte teljesen félreértő interpretációkkal szemben ő így fogalmazta meg a kettő ellentétét: „ha a kettő különbségét távirati stílusban

akarjuk kifejezni, akkor azt mondhatjuk: a merkantilisták gondolatvilága szerves, dinamikus, a termelést középpontba állító, aktivista és idealista volt, míg a „klasszikusoké”, éppúgy mint a XIX. század összes közgazdászé mechanikus, statikus, a forgalmat (*Zirkulation*) középpontba állító, materialista és passzív volt” (*Sombart*, 1919, II/2, 914. o.). *Sombart* eszmefuttatásának sajátos vonása, hogy – a történeti iskola addigi hagyományával szemben – nem az állam szerepével kapcsolatos elképzeléseket tette meg a merkantilista nézetek megkülönböztető jegyév, hanem az akaratba vetett hitet, „a *Kell* jelentőségének hangsúlyozását. Ez pedig nem elsősorban abból fakadt, hogy túlnyomóan gyakorlati kérdések érdekelték őket, hanem főként elméleti gondolkodásuk sajátos jellegéből. Ezt neveztem *aktivista-idealistának*, ami azt jelenti, hogy a gazdasági élet jelenségeit a tudatos akarat által megváltoztatandó előzménynek tekintették, ellentétben a későbbiekkel, akik azt a természettörvényként lejátszódó folyamatok kifejeződéseinek látták” (I. m., 919. o. – kiemelés az eredetiben).

Sombart ezt a gondolatmenetet azzal fejezte be, hogy a merkantilista és a klasszikus gondolkodás szembenállása egyik oldalon a város-rendi államok átalakuló világának és a késő középkori skolasztika „ideális népközösségének” eszméiből, másfelől az individualista természetjog és a modern természettudományok kvantifikáló-mechanisztikus gondolkodásmódjából fakadt. Ám ennek mélyén valójában „a két különböző, egymással lényege szerint ellenséges néplélek, a német és az angol *ellentéte* rejlett, amely a maga teljes tisztaságában a XVIII. század óta fejlődött ki” (I. m, 922. o. – kiemelés az eredetiben). Az általam használt *Sombart*-kiadás 1919-ben jelent meg, abban az évben, amikor a „hősök és kufárok” „lelkeinket forradalmasító háborúja” – vagy ahogy napjaink brit celebtörténésze, *Niall Ferguson* nevezi: a modern történelem legnagyobb tévedése – nyolcmillió halottat hagyva maga után befejeződött, de a XX. századi állami emberirtások kora éppen csak elkezdődött.

A 2014-es esztendőről optimista jóslatok egy ágazatban biztosan be fognak válni – az első világháború centenáriuma az emlékezetipar nagyszabású konjunktúráját ígéri. Politikai megemlékezések és tudományos konferenciák fogják a legváltozatosabb nézőpontokból szemügyre venni és értelmezni vagy kihasználni a nagy világégés eseményeit és feltételezett tanulságait. Azt persze naivitás lenne várni, hogy az emlékezetipar politikai konjunktúralovagjai, az állam visszatérésén alapuló új világrend, az akarat dominanciája, az európai értékválság stb. másodlagos frissességű jelszavaival házaló szónokok ugyanolyan korrekten számot adjanak eszméik eredetéről, mint ahogyan ezt a fentebb idézett Milton

Friedman, a XX. század második felének legbefolyásosabb közgazdásza magától értetődőnek tartotta.

Irodalom

Boyer, Robert [2013]: The Present Crisis. A Trump for a Renewed Political Economy. *Review of Political Economy*, Vol. 25., Issue 1., 1–38. o.

Ferguson, Niall [2008]: A világ háborúja: a gyűlölet évszázadának története. Budapest, Scolar Kiadó.

Friedman, Milton [1975]: Rediscovery of Money – Discussion. *American Economic Review*, Vol. 65., Issue 2., 176–181. o.

Lenger, Friedrich [1995]: Werner Sombart 1863–1941. München, C.H. Beck.

Madarász Aladár [2010]: Válságok és vélemények. *Külgazdaság*, 54. évf., 1–2. sz., 99–102. o.

Polzer, Robert [2002]: Ambrogio Lorenzetti's „War and Peace” Murals Revisited: Contributions to the Meaning of the „Good Government Allegory”. *Artibus et Historiae*. Vol. 23., No. 45., 63–105. o.

Prokopp Mária [1984]: Lorenzetti. Budapest, Corvina Kiadó.

Rubin, Paul [2013]: Emporiophobia (Fear of Markets): Cooperation or Competition? Presidential Address, Southern Economic Association, Tampa, FL, November 23. Letölthető: https://www.techpolicyinstitute.org/files/rubin_emporiphobia_1113.pdf

Skinner, Quentin [2002a]: Ambrogio Lorenzetti and the portrayal of virtuous government. In: *Skinner, Quentin: Visions of Politics*, Vol. II. Renaissance Virtues. Cambridge, Cambridge University Press, 39–92. o.

Skinner, Quentin [2002b]: Ambrogio Lorenzetti on the power and glory of republics. In: *Skinner, Quentin: Visions of Politics*, Vol. II. Renaissance Virtues. Cambridge, Cambridge University Press, 93–117. o.

Sombart, Werner [1919]: Der moderne Kapitalismus: historisch-systematische Darstellung des gesamteuropäischen Wirtschaftslebens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart. I–II. München, Duncker&Humblot.

Temin, Peter [2005]: A Hobbesian Approach to Political-Economic History. *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 35., No. 4., 605–614. o.